

STK'LARIN GELİŞİMİ VE ÇOĞULCU DEMOKRASİDEKİ ROLÜ¹

THE DEVELOPMENT OF NGOs AND THEIR ROLE IN PLURALIST DEMOCRACY

Ahmet Nafiz ÜNALMIŞ

Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Öğrencisi,
nafizunalmis@gmail.com Ankara/Türkiye

ÖZ

Bu çalışmada, 19. yüzyıldan başlamak üzere STK'ların gelişimi incelenmiş ve 2. Dünya Savaşı'ndan sonra siyasal alanda etkisini hissettiren STK'ların, 1970'lerden sonra çoğulcu demokrasilerde siyasal katılımın sağlanmasında aktör konuma gelişi anlatılmıştır. STK'ların siyasal alandaki etkinliği birçok siyaset bilimciyi bu konuda çalışmaya teşvik etmiş ancak bu durum STK'lara yönelik yapılan tanımlamaların artmasına yol açmış ve üzerinde mutabakata varılmasını güçleştirmiştir. Bu makalede 19. yüzyıldan başlamak üzere STK'ların yaşadığı değişim ve sivil toplum içerisinde yer alan kuruluşların, STK olarak nitelendirilmesini sağlayan tartışmalı özelliklerin yanı sıra STK'ların ortak özellikleri ve siyasal alanda yerine getirdiği fonksiyonların neler olduğu anlatılmış, diğer taraftan çoğulcu demokratik yapılar içerisinde STK'ların rolüne ve önemine değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: STK, gönüllü kuruluşlar, çoğulculuk, hükümet dışı kuruluşlar

ABSTRACT

This study examined the development of NGOs starting from the 19th century and explained that NGOs becoming efficient in political sphere after World War II came out as an actor in the political involvement of pluralist democracies after the 1970s. The political activities of NGOs have encouraged many political scientists to work on this field; however, that led to diversity in the definition of NGOs and complicated to come to an agreement on the issue. In this article, it is explained that the changes the NGOs had and the controversial features that enable the organizations in civil society to be defined as NGOs as from the 19th century, as well as the common features and functions that the NGOs fulfill in political sphere and the role and importance of NGOs in pluralist democratic structures.

Key Words: Civil society organizations, volunteer organizations, plurality, non government organizations

1. STK'LARIN ORTAYA ÇIKIŞI VE MODERN İÇERİĞİ

Batı'da STK tarihi 19. yy'a kadar gitmektedir ancak bu kuruluşların etkili birer unsur olarak uluslararası alana çıkmaları 1970'lerin başlarında gerçekleşmiştir (Beriş, 2014:239). Sivil toplumun kendi içinde organize şekilde örgütlü bir biçim aldığı ilk oluşum, 1839 yılında İngiltere'de kurulan ve faaliyetlerine halen devam eden Kölelik Karşıtı Topluluk (Anti-Slavery Society) olarak gösterilmektedir (Beriş, 2014:249). İlerleyen yıllarda, 1841 yılında yine İngiltere'de Madencilik Sendikası kurulmuş ve sivil toplum örgütlenmesinin ilk örneklerinden olan bu örgüt, daha sonra İngiliz İşçi Partisine dönüşmüştür.

STK'ların siyasal alandaki önemi, uluslararası siyasi ve ekonomik konjonktüre göre dönemsel olarak farklılık göstermiştir. 1929 yılında yaşanan ekonomik kriz de sivil toplum içerisindeki yapıların önem ve işlevini büyük ölçüde etkilemiştir.

¹ Bu makalede Ahmet Nafiz Ünalımış'ın devam etmekte olan doktora çalışmasından faydalanılmıştır.

1929 yılında tüketim talebinde oluşan azalma sonucu ortaya çıkan ekonomik buhrandan kurtulabilmek için birçok ülkede Keynesyen ekonomi politikaları uygulamaya sokulmuştur. Bu politikalar neticesinde müdahaleci bir devlet tipinin ortaya çıkmasının yanı sıra devletin faaliyet alanının sürekli genişlediği görülmüştür. Bu durum, STK'lara duyulan ihtiyacın gün geçtikçe azalmasına yol açmıştır. 2. Dünya Savaşı'na kadar devam eden bu süreç, savaş sonrası liberal politikaların da devreye girmeye başlamasıyla birlikte değişime uğramıştır.

1968'de Batı'da müesses nizama başkaldırı hareketi ve devlete entegre olmayan legal alanda faaliyet gösteren kuruluşlar, STK'ların siyasal alana çıkmakta olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan Doğu Avrupa ülkelerinde yer alan askeri ve totaliter yönetimlerin devriliş yönetimimin sivil inisiyatifine bağlı demokratik sisteme geçişi, sivil toplumun ve örgütlü yapılanmanın önemini tekrar gündeme getirmiştir. Batı'da 70'li yıllarda görülen sivil toplumun güçlenme sebebini, refah devletlerinde insanların temel materyal gereksinimlerini karşılamaından ötürü bireylerin post materyal değerlere yönelmeleriyle açıklayan düşünürler de mevcuttur(Beriş, 2014:239-241).

Özellikle 1980 sonrası ortaya çıkan süreçte beraber neoliberalizm ve katılımcı demokratik sistemlerin yaygınlaşmaya başlaması ile birlikte devletin ekonomik, politik, sosyal, kültürel, hukuksal ve benzeri tüm alanlarda ortaya çıkmaya başlayan dönüşümle birlikte etkinliği azalmaya başlamıştır. Sivil toplumun kendi çözüm arayışına başvurduğu ve sonuç olarak üçüncü sektör olarak adlandırılan STK'ların yeniden gündeme geldiği bir döneme şahit olunmuştur(Şahin, 2008: 6).

STK kavramı ve sivil toplum ürünü kuruluşların hangilerinin STK kapsamına girdiği, öteden beri tartışmalı bir konu olagelmıştır. Birçok kuruluş, STK sayılmadığı halde kendini STK olarak adlandırmış veya devletler tarafından STK olarak tanınmıştır. Günümüzde sivil örgütlerin, STK kapsamına girip girmediğini tespit etmeye yönelik uluslararası alanda genel kabul gören bazı özellikler söz konusudur.

Toplum içerisinde yaşayan bireyler; örgütlü ve organize bir şekilde kültürel ve siyasal niteliklere sahip ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmaktadırlar. Bu açıdan birlik, dernek platform gibi isimler adı altında teşkilatlı hale gelmektedirler. Bireylerin modern hayatta tek başına üstesinden gelemeyecekleri pek çok sorun karşısında birlikte hareket etme mecburiyeti ortaya çıkmaktadır. Bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları bu teşkilatlı yapıya STK adı verilmektedir.

STK'lar, sivil toplum içerisinde işlev gören yapılardır. Sivil toplum; en genel manasıyla gönüllü, kendi ayakları üzerinde duran, hukuksal bir düzenle ya da bir ortak değerler kümesiyle sınırlı, devletten özerk, örgütlü toplumsal yaşam alanı olarak tanımlanmaktadır. Sivil toplum, devletle birey arasındaki müzakere ve birleşmenin zorlama ve kısıtlama olmaksızın gerçekleştiği bir ara alan olarak da tanımlanmaktadır(Yıldırım, 2005:61). Ancak sivil topluma dair daha birçok farklı kavrama, literatürde ulaşmak mümkündür.

STK kavramı için tıpkı sivil toplum kavramında olduğu gibi üzerinde mutabakata varılmış tek ve genel geçer bir tanımlamadan söz etmek oldukça güçtür. Bu sebeple STK'lar ile ilgili bir kavram tanımlamasında, kavrama ilişkin oluşan algıdan söz edilebilir. Günümüzde STK'ların; üçüncü sektör kuruluşları, hükümet dışı organizasyonlar, gönüllü kuruluşlar, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar şeklinde adlandırılmaları da söz konusudur. STK'lara günümüzde yüklenen anlama en yakın tanımlamalar şu şekildedir:

Kuçuradi'ye göre *"STK'lar, belirli bir mekân ve zamanda bilgiye dayanılarak tesis edilen bir ihtiyacı ya da ihtiyaçlar demetini karşılamayı amaç edinen, kâr amacı gütmeyen hizmet veren, böylece kamunun yönetimine katılan kuruluşlardır."*(Kuçuradi, 2003:40).

Tekeli, STK'ları şu şekilde tanımlamaktadır: *"Bireyler belli konularda, belli toplumsal hizmetleri üretmek için bir araya gelerek küçük küçük kamusal alanlar oluşturmakta ve bu alanda sağladıkları anlaşmalarla bu hizmeti üretmek için gerekli siyasi iradeyi meydana getirmektedir. STK'lar, bireylerin getirdikleri parasal kaynaklarla, yaratıcı düşünceleriyle zamanı ve emeği ortaya koyarak toplumsal ilişki ağlarından yararlanarak demokratik olarak farklılık üreten küçük küçük kamusal alanlar oluşturan örgütlerdir."*(Tekeli, 2002:15).

Türkiye'de de STK'lara yönelik yapılan tanımlarda, ciddi bir karmaşa söz konusudur. Demokrasinin uygulama sahası içinde bulunan devlet dışı tüm sivil toplum ürünü kuruluşlar, STK olarak tanımlanmaktadır. Örneğin iş dünyasını temsil eden TÜSİAD başta olmak üzere çok sayıda baskı grubu, sivil toplum örgütü niteliği taşımadığı halde kendilerini STK olarak tanımlamakta ve sivil toplum kuruluşlarının tabi kılındığı kanunlara bağlı faaliyet göstermektedirler. Ancak bilimsel yönden bu durumun bir geçerliliği söz konusu değildir. Sivil toplum ürünü olan kuruluşların sadece devlet dışı olmaları, onların STK olarak adlandırılmaları için yeterli değildir. TÜSİAD ve buna benzer birçok kuruluş, siyaset bilimciler açısından

kendi üyelerinin çıkarlarını öncelediklerinden ötürü baskı grubu olarak tanımlanır ve STK sayılmazlar. Ancak demokrasi pratiğinde bu durum, kendi içerisinde bir geçişkenlik gösterebilmektedir.

Sivil toplum örgütleri, Birleşmiş Milletler ana sözleşmesinde NGO (Non Governmental Organization) yani “hükümet dışı kuruluşlar” olarak tanımlanmaktadır. Fakat bu tanımlama, hükümet karşıtı gibi algılandığı için ABD’de sivil toplum örgütleri ve kuruluşları için “Private Volunteer Organization”, yani “özel gönüllü kuruluşlar” şeklinde bir ifade kullanılmaktadır(Bayhan, 2002:156).

STK’lar, özellikle küreselleşen dünyada gitgide daha fazla anlam kazanmaya başlamış(Talas, 2011:399) ve demokratik yapının vazgeçilmez bileşenleri haline gelerek siyasal alanda da aktör konumuna gelmiştir. 2. Dünya Savaşı’ndan sonra önemi giderek artan STK’lar; 1970’li yıllardan itibaren refah devletlerinin yaşadığı krizler ile beraber özelleştirme politikaları, neo-liberal felsefenin ve uygulamaların dünyada hâkim olması ve Soğuk Savaş’ın sona ermesi ile yeniden keşfedilmeye başlanmıştır. STK’lar, yüksek verimlilikleri ve desantralize örgütlenmeleri ile 1980’lerden itibaren özellikle Batı ülkelerinde devlet hizmetlerinin yanında kendilerine daha fazla yer bulmaya başlamıştır(Özdemir, 2009:153). STK’ların geçtiğimiz yarım yüzyılda işlevlerinin ve öneminin bu ölçüde artışı, günümüzde sosyal bilimler alanında STK’lara yönelik tartışmaların artmasına yol açmıştır. STK’lara yönelik yapılan tanımlamalar, STK’ların işlevleri ve çoğulcu demokratik yapı içerisindeki önemi, STK’lara dair yapılan tartışmalar içerisinde ağırlık teşkil etmektedir.

1.1. STK’ların Modern İçeriğini Oluşturan Ortak Özellikleri ve İşlevleri

1.1.1 STK’ların Ortak Özellikleri

STK’larla ilgili sayılan özellikler, günümüzde hangi kurumun STK kapsamına girdiğini ayırt etmekle birlikte STK’ların faaliyet şeklini tanımlaması itibariyle de kavramın içeriğini doldurmaktadır. STK’lara ilişkin bu özelliklerin bir kısmının AB’ye giriş sürecinde aday ülkelerin önüne Kopenhag kriterleri olarak getirilmesinden(Özgüneş, 2004:41) dolayı Türkiye’de STK’lara yönelik birtakım yasal düzenlemeler, AB’ye uyum yasaları çerçevesinde düzenlenmektedir.

Genel anlamda bir sivil toplum örgütünü STK yapan unsurlar şu şekildedir: STK’lar içerisinde yer almaya kimse zorlanamaz, aksi halde o kuruluş STK sayılamaz. Bireyler, STK’lar içerisinde yer alma aşamasında kendi hür iradelerini kullanarak karar vermelidir. Bu bağlamda STK’lar içerisinde bir dayatmadan söz edilemez(Tekeli, 2005:29). Gönüllülük, sivil toplum ürünü bir kuruluşun STK sayılmasının en önemli unsurları arasındadır. Gönüllülüğün olmadığı, üyeliğin kanun gereği mecbur tutulduğu hiçbir kuruluş (sivil bir yapıdan müteşekkil olsa da) STK sayılmaz, günümüzde buna ticaret odaları ve baroları örnek gösterebiliriz. Üyeliğin mecburiyet gerektirdiği kamusal yetkilere haiz bu tür kuruluşlar, baskı grubu sınıflandırmasında yer alır.

STK’ların şeffaflığı, sivil toplum ürünü bir kuruluşun STK sayılmasının en önemli şartları arasındadır. STK’ların faaliyet alanının insanlar tarafından bilinmesi ve kendi faaliyet alanı içerisinde uzmanlaşmış olması gerekmektedir. Gönüllülük esasına dayalı bu kuruluşların, kâr elde etme amacı taşımaması gerekir ve STK’ların, toplumsal fayda maksimizasyonu sağlamaya dönük hareket etmesi gereklidir. Sadece kendi mensuplarının menfaatini kollayan bir yapının meşruiyeti sorgulanır(Beriş, 2014:244). Bu bağlamda Türkiye’deki büyük ölçekli iş adamı dernekleri kendi üyeleri ve kamu yararına eş zamanlı faaliyet göstermeleri sebebiyle STK özelliği gösterebilirler de bilim çevrelerince baskı grubu olarak konumlandırılırlar.

STK’lar için yatay ilişkiler kurulması esastır. Yatay ilişkilerden kastedilen, toplumdaki diğer gruplarla eşit ilişki kurmak ve ortaklıklar oluşturmaktır. Diğer bir önemli özellik de STK’ların belli bir konuda uzmanlaşmış olmasıdır. Bu özellik sayesinde STK’lar, sivil toplum alanının iktidar oluşturmaya dönük çatışmalı bir alan haline gelmesini engelleyecektir (Tekeli, 2005:30).

STK’ların toplumla yatay ilişki kurması, aynı zamanda STK’ların birbiriyle kurduğu ilişkilerde karşılıklı güveni geliştirmeye yönelik bir tutum içerisinde bulunmalarını da sağlamaktadır. Bu sayede birbirinden farklı STK’lar, ortak bir proje içerisinde hareket ederek sivil toplum üzerindeki etki alanlarını genişletirler. Bu durum farklı iki ülkenin STK’sının bir araya gelmesi için de geçerlidir(Tekeli, 2005:34-35).

STK’lar arasında yatay ilişkinin geliştirilmesi için STK’ların ortak değerlere sahip olmaları ve bunlara özenle uymaları gerekmektedir. Ortak değerlere sahip olabilmeleri için ise STK’lara ait özellikleri taşımaları gereklidir. Bir STK’nın kuruluş amacı, onun varlık nedenini ve misyonunu oluşturmaktadır. Kuruluşun sunduğu hizmet, sahip olduğu program, amaçlarını gerçekleştirmeye çalışan insan kaynağı ve gönüllü çalışanları ile kullanılan maddi kaynaklar, misyonunu ne kadar gerçekleştirdiğini belirlemede kullanılan performans değerlendirme sistemi, ortak başarı kriterleri arasında önemini korumaktadır(Yıldırım, 2009:65).

STK'ların sağlıklı bir şekilde çalışmasını temin eden bir diğer faktör de demokratik hukuk devleti içerisinde STK'nın kurulmasına ve faaliyetine engel teşkil edebilecek bir yasanın olmamasıdır. Diğer bir ifadeyle STK'ların yasal zeminde faaliyet göstermeleri gerekmektedir.

Tüm STK'lar, kamusal otoriteden ayrı bir düzlemde örgütlenir. Bu sebeple “non governmental organization” adını almıştır. Bu durum, STK'lara nispeten bağımsızlık kazandırması bakımından önem teşkil etmektedir(Beriş, 2014:245). Kamu alanı, özel alan dışında kalan siyasal toplumu ilgilendiren yaşam alanıdır. Devletin gücünün hissedildiği bu alanda, STK'lar şekillenmektedir. STK'lar; özel, özerk, devletten bağımsız olan yurttaşların teşebbüslerini içeren bir kamu alanına sahiptir. Bir kamu alanına sahip olmayan kuruluşlar, STK sayılmamaktadır(Yıldırım, 2009:63). Ancak STK'ların Türkiye’de ve dünya genelinde son dönemlerde kamusal otoriteyle kurduğu ilişki biçimini incelediğimizde durumun biraz farklılık arz etmeye başladığı görülmektedir. STK'ların devletle kurdukları ilişki biçiminde ortaya çıkan çarpıklık neticesinde birtakım STK'ların devlete eklenerek mali kaynak bulma noktasında hiçbir sıkıntılarının kalmadığı görülmektedir. STK'ların devletle temas içinde olmanın yanı sıra ondan bağımsız olarak faaliyette bulunmaları, olması gereken bir durumdur. Ancak bunun demokrasisi olgunlaşmamış ülkeler açısından uygulanma ihtimali düşük gözükmemektedir. STK'ların devletle ilişkisinde diğer bir ihtimal de STK'ların devletin karşısında cephe alarak çatışmaya girmeleri veya devleti görmezden gelerek hiçbir ilişki geliştirmeden hayatta kalmaya devam etmeye çalışmalarıdır(Güneş, 2014:107). Bu durum da söz konusu STK'yı uzun dönemde zayıflatır ve belli bir siyasi görüşe taraf olmak zorunda bırakır. Belli bir siyasi görüşe taraf hale gelmiş STK'lar da bağlı buldukları görüşü temsil eden siyasi partilerin güç kaybetmesiyle zayıflayıp tasfiye olabilirler.

STK'larla ilgili bir diğer hassas alan da STK'ların özel sektör kuruluşları ile kurduğu ilişkidir. Günümüzde birçok büyük özel sektör kuruluşu, halkla ilişkilerini güçlendirerek kendilerine olumlu bir imaj yaratmak ihtiyacı duymaktadır. İşte bu aşamada STK'lar ile özel sektör kuruluşları, birbirlerine ihtiyaç duyar hale gelmektedir. STK'lar da özel sektör kuruluşlarından finansal kaynak elde etmektedir. STK-özel sektör kuruluşları iş birliği, iki şekilde yapılmaktadır. Bunlardan ilki şirket veya sermaye grubunun STK niteliğindeki kuruluşlar kurması, diğeri ise mevcut bir STK'ya sponsor olması şeklindedir(Tekeli, 2012:37). STK-özel sektör iş birliğinde, STK-devlet iş birliğinde olduğu gibi STK'ların bağımsızlığını yitirme ve vesayet altına girme ihtimali söz konusudur. STK'ların yaşadığı sorunlar kısaca sıralanacak olursa şu şekildedir:

1. STK'lara üye kimselerin kuruluş bünyesinde düzenlenen faaliyetlere katılımının yeterli düzeyde sağlanmaması, bireyin katıldığı kuruluşun değer ve normlarını yeterli düzeyde benimseyememesi, bireyin üyesi olduğu STK'yı sahiplenmesinin önünde engel teşkil etmektedir.
2. STK'ların yeterli düzeyde hizmet sağlayabilmesi için düzenli maddi kaynağa ihtiyacı bulunmaktadır. Üye aidatlarının sınırlı olması, ücret ve gelirlerin düşüklüğü STK'ların faaliyetlerine devam etmesinde ciddi sıkıntılara yol açmaktadır.
3. Derneklerin faaliyetlerine ilişkin yasal düzenlemeler, bu tür kuruluşların amaçları dışında kullanımını engellenmek için hazırlanmıştır ancak bu düzenlemeler yararlı faaliyetlerde bulunan bazı STK'ları kısıtlayabilmektedir.
4. Sağlıklı işleyen bir STK'nın kararları, mümkün olduğu kadar çok üyenin farklı düzeyde katılımı ile alınmaktadır. Örgüt içi demokrasinin yetersiz olduğu STK'larda bu katılımdan ve alınan kararların örgüt içi meşruiyetinden söz edilemez(Yıldırım, 2009:255-276).
5. STK'ların belli bir ideolojik görüşün etkisi altında kalması, siyasi partilerin ve devlet görevlilerinin baskısı altına girmesi de STK'ların toplum yararına faaliyet gösteren kuruluş olma özelliğine zarar verebilmektedir. Diğer taraftan bu durum, söz konusu STK'nın belli bir ideolojinin veya siyasi partinin vesayeti altına girmesine yol açabilir.
6. STK'ların gelişen teknolojik imkânlardan yeterli düzeyde istifade edememesi, sanal ortamda organize olmalarını zorlaştırmanın yanı sıra kitlelere sesini duyurmasını da güç hale getirebilmektedir.

STK'ları genel çerçevede içerisinde üçe ayırmak mümkündür:

1. Toplum merkezli STK'lar: Siyasi partiler, sendikalar, çevre örgütleri ve yerel toplum örgütleri ve benzeri örgütler.
2. Aktivite merkezli STK'lar: Bunlar spor, kültür, rekreasyon ve benzeri alanda faaliyet gösteren kuruluşlar olarak tanımlanabilmektedir.

3. Refah merkezli STK'lar: Bunlar sosyal hizmet, sağlık, eğitim ve benzeri hizmet sunarlar(Henriksen, 2008: 71).

STK'ların türleri birbirlerinden farklılık gösterse de temelde hepsinin ortak yönü, toplum yararına çalışmalarınıdır. Diğer taraftan gönüllük ve kamu yetkilerine sahip olmamak da bir diğer ortak unsurdur.

1.1.2. STK'ların Siyasal Alanda Yerine Getirdiği İşlevler

Çoğulcu demokratik yapı içerisinde STK'lar; toplum çıkarını gözeterek, dağınık belirsiz talepleri birleştirip belirgin hale getirerek, etkin bir şekilde siyasal iktidara ulaştırmada başarı gösterebilmektedirler(Yıldırım, 2009:115).

STK'ların yaygın bir biçimde ve verimli bir şekilde faaliyet gösterdiği ülkelerde STK'ların devlet ve toplum arasında oynadığı birtakım roller mevcuttur. Bu rolleri şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Devletin gücünü dengede tutarlar, yani devletin kendi sınırları içerisinde yaşayan halkına karşı orantısız güç kullanmasının önünde engel teşkil ederler. Bunu sağlamak için de sivil toplum ile devleti idare edenler arasında gerekli iletişimin kurulmasına yardımcı olurlar.
2. Devletin iyi yönetilmesi, diğer bir ifadeyle devleti yönetenlerin doğru teşvik edilmesi için dürüst seçimlerin yapılması, kamu kurumlarındaki yolsuzlukların denetlenmesi, yöneticilerin hesap verebilirliğinin ve kamu kurumlarının şeffaflığının sağlanması için çeşitli misyonlar üstlenirler.
3. Sivil toplumu devletle ilgilenmeye yönelik teşvik ederler. Bu sayede toplum, devletin uygulamalarından özellikle vergilerin nereye harcandığından haberdar olur, devletten beklentilerini ve taleplerini ona göre şekillendirir.
4. STK'lar, toplumun talebini devlete iletme aşamasında bir aracı kurum vazifesi görür. Devletin tek tek veya toplu olarak bireylerin taleplerini tespit etmesi son derece zor olduğundan burada devreye STK'lar girer. Sonuç olarak devletin kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılmasına katkı sağlamış olurlar(Mohanty, 2002:216-220).
5. STK'lar, ekonomik konularda toplumun sorumluluk almasını sağlayarak devletin yetersiz olduğu alanlarda boşlukları doldurmaya çalışırlar. Birtakım sosyal refah projeleri, fakir çocuklar için okul yapımı, evsizler için ev yapımı gibi sosyal sorumluluk projeleri üstlenirler(Mohanty, 2002:219-220). STK'lar birbirine benzeyen sivil toplum unsurları arasında bir ağ oluşturarak eleştirdikleri, karşıt görüşte oldukları politikalara karşı sivil toplumu harekete geçirerek kitlesel yürüyüş, gösteri gibi sivil toplumun tepkisini demokratik bir şekilde ortaya koymasını sağlayan eylemler düzenlerler.
6. STK'lar üyelerinin çıkarlarını, isteklerini ve tercihlerini kamu kurumlarına benimsetmek gibi bir işlevi de yerine getirmektedir. Demokratik toplumların çoğulcu temsil anlayışına göre STK'ların, temsil ettikleri üye sayısı kadar ağırlık kazanacağı muhakkaktır(Yıldırım, 2009:80). Buradan hareketle STK'ların çoğulcu demokratik yapıya sahip toplumlar içerisinde sağlıklı bir şekilde çalıştığından söz edebilmekle beraber günümüzde STK'ların çoğulcu demokrasiden katılımcı demokrasiye geçişte kilit rol oynadığı iddia edilebilir.
7. Pilot projeler üretmek, bu projelere kaynak bulmak ya da bu projeleri uygulamaya geçirmek yoluyla eğitim, sosyal refah ve istihdam konularında hükümet politikalarına paralel ya da alternatif sorumluluklar alabilirler(Talas, 2011:392).

Erhan Atiker'e göre "Sivil birlikler, yasaların veya siyasi kararların genel çıkarları açısından haklılığını sorgular ve kendi çıkarlarını genelleştirerek kamuoyunda farklılaştırma girişiminde bulunurlar."(Atiker, 2002:5)

Sivil toplum örgütlerinin 1980'den sonra en önemli işlevi devletin sosyal, siyasal ve iktisadi yaşam içinde meydana getirdiği tekelleşmeci özelliği esnetmesi ve servet, rekabete dayanan bir toplumsal ve iktisadi yaşamın oluşmasında sürükleyici olmalarıdır(Çaha, 2000:289).

STK'ların üstlenmiş olduğu bu roller; sonuç olarak daha iyi bir yönetimin sağlanması, reformist bir yapının hayata geçirilmesi ve katılımcı demokrasinin sağlanmasına dönüktür. Bu bağlamda STK'lar, demokratik sistemin kriz dönemlerinde adeta bir acil çıkış kapısı gibi çalışmalarının yanı sıra kriz dışındaki dönemlerde ise demokratik sistemin mümkün olan en az sorunla çalışmasını sağlamaktadır.

2. ÇOĞULCU DEMOKRASİLERDE STK'LAR

Çoğulcu demokrasilerde iktidar alanı, birçok kurum tarafından paylaşılmaktadır. STK'lar da yurttaşların bir araya gelerek meydana getirdikleri organize yapılar olduğundan halkın siyasal alana demokratik katılımını sağlamaya aracıdırlar. STK'ların demokrasiyi olgunlaştırması için maksimalist uzlaşmaya yanaşmayan çıkar amacı taşıyanlardan veya antidemokratik yöntemleri kullananlardan meydana gelmemesi gerekmektedir(Diamond, 1994:11) Diğer taraftan STK'ların kendi içinde demokratik çoğulculuğa izin vermesi, STK'ların çoğulcu demokrasiyi hayata geçirmelerinde önemli faktörler arasında sayılmaktadır. STK'ların üyelerinin kendini sorumlu katılımcılar olarak konumlandırmaları da kurum içi demokrasiyi ve siyasal konulara yönelik STK'ların hassasiyetini yükselten unsurlar arasındadır(Walzer, 1992:105). STK'ların, benzer yarışma imkânlarına sahip olması da gerekmektedir. Dünyanın birçok yerinde zengin iş adamlarının meydana getirdiği dernekler, toplum içerisinde etkili isimlerin yer aldığı yapılanmalar, iktidarla kurdukları ilişkilerde birçok STK'ya göre avantajlı bir konumda bulunurlar. Buna karşılık hayati konuları dile getiren ancak iktidara sesini duyurma ihtimali daha düşük olan engelliler gibi grupların STK'lar vasıtasıyla taleplerinin sisteme daha fazla yansımalarının önüne geçilmiş olur(Beriş, 2015:146).

Çoğulcu demokrasi kuramının en önemli isimlerinden olan Robert Dahl'ın geliştirdiği poliarsi teorisine göre siyasal eşitliğin sağlanabilmesi için diğer demokrasi kuramlarına benzer şekilde, azınlıkların ve çeşitli çıkar gruplarının fırsat eşitliğine sahip olması ve genel oyun varlığı kritik öneme sahiptir. Siyasal eşitliğin sağlanabilmesi için azınlıkların ve çıkar gruplarının, seçim öncesi ve sonrası süreçlerde karar mekanizmalarını etki altına alabilmeleri gerekmektedir. Dahl'a göre siyasal yarış ve seçimler, çoğunluğun iradesini yerine getirecek bir hükümetin iktidar olmasına olanak tanımaz; aksine liderler, siyasalarını meydana getirirken azınlıkların ve toplumun farklı kesimlerinin siyasi tercihlerini dikkate almak zorundadır. Dahl'a göre bu özelliği içeren seçimler, demokrasi ile diktatörlük arasındaki farkı gözler önüne sermektedir(Dahl, 1956:132). Azınlıkları, sosyoekonomik düzeyi görece düşük kesimleri ve birçok yönden toplumun çoğunluğundan ayrılan kesimleri temsil eden STK'ların, siyasal alanda da karar alma süreçlerine etki etmesi, çoğulcu demokrasiyi olanaklı hale getiren özelliklerin var olabilmesi ve temsili demokrasiyle yönetilen sistemlerde ortaya çıkacak tehlikelerin bertaraf edilmesi açısından önem arz eder.

Tekeli'ye göre çoğulcu demokrasilerde dernekler, bireylerin bir araya gelerek iktidar alanına müdahil olabildikleri yapılardır. Baskı gruplarınıninkine benzer faaliyetlerin, dernekleri STK statüsünden çıkarmaması için bu faaliyetin örgütlü olmayan güçsüz grupları savunmayı üstlenme veya toplumda yerleşmiş birtakım değerleri iktidar talebi içermeden savunma şeklinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Buradan hareketle her derneğin baskı grubu olduğunu iddia etmek de doğru bir yaklaşım olmaz ancak çoğulcu demokrasilerde derneklerin baskı grupları gibi faaliyet göstermesi ihtimali söz konusudur(Tekeli, 2014:53). Çoğulcu demokratik sistemler içinde siyasi partilerin dışında birçok baskı ve çıkar grubu da politika yapım süreçlerine dâhil olmaktadır.

Gelişmekte olan toplumlarda nüfus artış hızı, yükselmekte olan refah ve teknolojik gelişmeye bağlı olarak toplumsal yapı dönüştükçe bireyin toplumdaki önemi de bu oranda azalmıştır. Bundan dolayı bireyler, karşı karşıya kaldıkları sorunların üstesinden gelebilmek ve çıkarlarını korumak için kendi durumlarına benzer durumdaki bireylerle bir araya gelerek meydana getirdikleri platform, topluluk, dernek gibi sivil toplum içerisinde yer alan örgütlü yapılar oluştururlar. Bu tür örgütlere üye kimseler, sivil toplumu siyasal alanda etkileyen kararları verenler üzerinde toplu bir etki meydana getirmektedir. Bu bağlamda çoğulcu demokratik sistemlere sahip olan modern toplumlarda STK'lar, toplumun çeşitli kesimlerinin siyasal alanda karar alma süreçlerine katılım sağlaması yönünden önem arz etmektedir. Temsili demokrasi ile yönetilen çoğulcu demokrasilerde çoğunluğu sağlayan kararların, çoğunluk diktasına dönüşme ihtimali bulunmaktadır. Siyasi ve bürokratik alanda karar alıcıların uzmanlaşma sağlamış sivil örgütlerle fikir alışverişinde bulunması, halk tarafından seçilen iktidarların aldığı kararların meşruiyetini sağlamanın ötesinde, bu kararlarda ortaya çıkabilecek hata payını da en aza indirmektedir. Demokrasinin belli grupların çıkarı için çalışan bir yapıya dönüşme tehlikesinin önlenmesi adına çoğulcu demokratik yapılar içerisinde bireysel ve toplumsal katılımın teşvik edilmesi gerekmektedir(Çukurçayır, 2012:33).

Çoğulcu demokrasi kuramcıları, yurttaşlardan meydana gelen sivil toplumla devletin birbirinden tamamı ile ayrı iki yapılanma olduğu gerçeğinden hareketle hak ve özgürlüklerin devletin müdahalesi olmadan toplumda yer alan sivil örgütlenmelerin daha da aktifleştirilmesi ile gerçekleşeceğini iddia ederler(Fincancı, 1991:3). Yani STK'lar, devletten bağımsız çalışırlar ancak devletin halka karşı yerine getirmekte zorlandığı özgürlüklerin sağlanmasını kolaylaştırırlar. Çoğulcu demokrasilerde vatandaşın siyasal alana aktif katılımını teşvik etmek için gerekli olan etkinlikleri yerine getirme görevi, kamu yönetimine düşmektedir. Bunun için yönetim, vatandaş işitilecek mesafede görevbilmenin yollarını bulmalıdır(Yıldırım, 2009:201).

Çoğulcu demokrasinin siyasal katılım kanallarının açık tutulması, demokratik yapının olgunlaşması açısından önem ifade etmektedir. STK'ların temsil ettiği çeşitliliğe imkân tanıyan katılımcı demokratik kültürün baskın olduğu çoğulcu demokrasiler, farklı demokrasi kuramları tarafından kendilerine yöneltilen eleştirilerin de büyük bir kısmının üstesinden gelmektedir. Günümüzde farklı demokrasi modellerinin, temsili sistem ile idare olunan çoğulcu demokrasilere yönelttiği eleştiriler düşünülecek olursa çoğulcu demokrasi sisteminin de kendi içinde bir dönüşüm sürecinde olduğu iddia edilebilir.

STK'ların siyasal alana katılım sağlamasına engel teşkil eden hukuki altyapıların yer aldığı demokrasilerde, siyasal karar alma süreçlerine halkın katılımını sadece seçim dönemleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda seçim dönemleri arasında geçen süre içerisinde siyasal alanda alınan kararlara halkın katılımı, yeterli düzeyde gerçekleşmektedir. Günümüzde sandık demokrasisi olarak adlandırılan bu süreç, alınan kararların meşruiyetini de sorguya açık hale getirmektedir.

Çoğulcu demokrasi kuramcılarının göre yönetim sürecinde dengenin ve alınan kararlarda meşruiyetin, farklı grupların çatışması sonucu ortaya çıkacağı düşünülmektedir. Onlara göre politikayı, farklı grupların talepleri meydana getirir. Kamu politikası, bu grupların çatışmaları ile meydana gelen dengenin bir sonucudur(Mathiowetz, 2008:3). Çoğulcu demokratik toplum, çeşitlilik gösteren birbirinden farklı sivil örgütlenmelerin toplum tabanında yer almasına imkân tanır. Bu sayede, bir grubun diğeri üzerinde üstünlük kurmasının önüne geçilmiş olur(Miller, 1983:737).

Türkiye'de hükümetlerin devlet yapısı üzerinde yoğun biçimde etki kurması, devletin toplum kesimlerine karşı özerkliğini ve konumunu koruyamaması sonucunu doğurabilmektedir. Bu olumsuz durumdan, STK'lar da yer yer etkilenmektedir. Gelişmiş toplumlarda ve demokratik ülkelerde kolaylıkla benimsenen STK'lar, hükümet dışı kuruluşlar olarak sistemdeki yerini ve rolünü alırken Türkiye'de hükümet dışılık devlet dışılık gibi algılanmış ve STK'ların demokratik sistem içerisindeki yerine kuşkucu bir bakışla yaklaşılmıştır(Yıldırım, 2009:116-117). Bu durumun oluşmasında sivil toplum alanındaki her kuruluşun, STK kategorisinde değerlendirilmesinin de etkisi söz konusudur. Bu sebeple bilimsel açıdan STK niteliklerini taşıyan birçok kuruluş, hükümetlerden ve siyasi partilerden olumsuz reaksiyon alabilmektedir.

3. SONUÇ

1929 yılında yaşanan ekonomik buhranla beraber müdahaleci devlet anlayışının yaygınlık kazanmasıyla işlevlerinin bir kısmını kaybeden STK'lar, 2. Dünya Savaşı ve sonrasında Soğuk Savaş'ın bitmesiyle iletişim imkânlarında ve teknolojik gelişmede yaşanan ilerlemeye paralel olarak tekrar önem kazanmış ve son çeyrek yüzyılda siyaset bilimi alanında en çok tartışılan konular arasına girmiştir. STK'ları tartışmalı hale getiren unsurlar; bu kuruluşların devletle kurduğu ilişkide, kâr amacı gütmemesinde, gönüllülüğe dayalı olmasında ve resmi yetkilere sahip olmamasında düğümlenmektedir. Diğer taraftan ülkeden ülkeye farklılık gösteren hukuk kuralları da bu kuruluşları farklı konumlandırmaktadır. Örneğin Türkiye'de TÜSİAD, MÜSİAD gibi STK özellikleri göstermekle beraber çıkar amacı gözetmeyen kuruluşlar, kendilerini STK olarak adlandırmaktadır. Uygulamada bu kuruluşlar, Dernekler Yasası'na tabi kılındığından bir sakınca görülmemektedir ancak bilimsel açıdan yanlış tasnif edilmesine sebep olmakla beraber çıkar amacı gözetmeyen STK'larla aynı ölçüde değerlendirilerek bu kuruluşlara nazaran avantajlı konumda buldukları için siyasal alanda öne geçmektedirler.

Günümüzde sivil toplum örgütleri, iktidarların belirlenmesinde ve onların devamlılığında etkin rol oynayacak kadar güçlenmiş durumdadır. Bu sebeple STK'lar, siyasal alanda eskiye nispetle daha fazla ciddiye alınmaktadır. Sivil örgütlenmeler, siyasal iktidarlar tarafından ciddiye alınmanın yanı sıra toplum yararına fayda sağlayan birtakım projelerde de yer alarak kendilerine mensup kişi sayısını ve taraftar kitlesini gün geçtikçe arttırmaktadır(Talas, 2011:387-401).

Belirli konularda uzmanlaşan STK'ların sayısında artış yaşanması, çoğulcu demokratik sistemlerde siyasal iktidarın faaliyetleri üzerinde de sivil bir denetim getirmektedir. Bu denetimin sağlanması için de siyasal iktidarın, siyasal karar alma mekanizmalarında STK'ların katılımını sağlamasına dönük bir yaklaşım içerisinde bulunması ve hatta bu tür uygulamaların seçilmiş iktidarlarca keyfi değiştirilmesini önlemek adına devlet politikası haline getirilmesi gerekmektedir. Devlet ve STK ilişkisi, STK'ların etkinliği arttığı dönemden bu yana her zaman üzerinde dikkatle durulması gereken bir alandır. STK'ların devletle yaşayacağı çarpık ilişki, onları devlet kaynaklarını ve yasamayı elinde tutan siyasal iktidarın vesayeti altına girme tehlikesine sürüklemektedir. Diğer taraftan belli bir alanda yer alan sivil örgütün kendi alanında rakipsiz kalarak asimetrik bir güce kavuşması da siyasal iktidarların belli güç odaklarının vesayeti altına girmesi anlamına gelebilmektedir.

STK'lar, çoğulcu toplum yapısının oluşmasında ana unsurlar arasında yer almaktadır Bu bağlamda kendi içlerinde meydana getirdikleri katılımcı ve çoğulcu kültürle beslenen ve aynı zamanda yönetim deneyimi sağlamış bireylerin yetişmesini sağlamak adına da önemli roller üstlenirler(Talas,2011:392). Zamanın ruhuna göre değişim göstermesi gereken demokratik sistemlere yöneltilen eleştirilerin giderilmesinde ve çoğulcu demokrasilerde katılımcı yöntemlerin uygulanmasında etkin görev alabilirler.

STK'ların çoğulcu yapıdaki rolleri son derece önemlidir ancak bu alanda düzgün pozisyon almaları için STK'lara yönelik tanımlamaların, hukuki alt yapının ve STK-devlet ilişkisi tarifinin iyi yapılması elzemdir. Aksi takdirde STK'lar, azınlıkların ülkeyi yönettiği veya gücü elinde bulunduran çoğunlukların kendi hegemonyalarını tahkim ederek çoğulcu yapıyı yok ettiği bir sistemin aracı haline dönüşebilirler.

STK'ların çoğulcu yapıda etkin rol oynamasında vatandaşlık bilincinin gelişimine sağladıkları katkı da büyük öneme sahiptir. STK'ların sahip olduğu bu özelliklerinden ötürü demokratik rejim ile idare olunan devletler; STK'ların geliştirilmesi, desteklenmesi, STK'lara katılımın özendirilmesi ve STK'ları koruyan hukuki alt yapının oluşturulması yönünde çalışmaktadırlar(Aktan C.-Çoban, 2007: 3).

KAYNAKLAR

Aktan, Coşkun Can; Çoban, Hilmi, (2007). “Kamu Sektöründe İyi Yönetim İlkeleri” <http://www.canaktan.org/politika/kurum-devyonetimi/aktan-coban.pdf> (son erişim tarihi 17.05.2015).

Atiker, Erhan, (2002). “STK'larda Örgüt İçi Demokrasi ve Gönüllülük Konusunda Bilimsel Yaklaşımlar”, STK'larda Gönüllülük ve Gençlik, Tarih Vakfı Yayını.

Beriş, Hamit Erhan, (2014). Egemenlik Bir Kavramın Geçmişi, Bugünü, Geleceği, İstanbul, Tezkire Yayıncılık.

Beriş, Hamit Emrah, (2015). Siyasal Düzenin Sınırları Demokrasi Demokratikleşme ve Katılımcı Siyaset, Tezkire Yayınları.

Çaha, Ömer, (2000). Aşkın Devletten Sivil Topluma, Ankara, Orion Kitabevi.

Çukurçayır, Akif, (2012). Siyasal Katılma ve Yerel Demokrasi, Konya, Çizgi Kitabevi.

Dahl, Robert Alan, (1956). A Preface to Democratic Theory (Chicago: University of Chicago Press).

Diamond, Larry, (1994). Rethinking Civil Society Toward Democratic Consolidation, Journal of Democracy.

Fincancı, Yurdakul, (1991). “Sivil Toplum-Asgari Devlet-Sivil Devlet”, Sivil Toplum, Der. Y. Fincancı, İstanbul, TÜSES Vakfı.

Güneş, Mehmet, (2014). “Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşlarının Sarkacı: Devlet Vesayetinden Vesayetçi Demokrasiye”, Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi, yıl 2, cilt 2, sayı 4, s. 101-117.

Henriksen, Lars Skov, Thomas P. Boje, Bjarne Ibsen and Inger Koch–Nielsen, (2008). “Welfare Architecture and Voluntarism: Or Why ‘Changing the Welfare Mix’ Means Different Things in Different Contexts”, The Third Sector in Europe: Prospects and Challenges, Edited by: Stephen P. Osborne, New York, Routledge Publ., pp. 69–86.

Kuçuradi, İonna, (Mayıs 2003). Projeler, Projecilik ve Sivil Toplum Kuruluşları, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Mathiowetz, Dean, (2008). Interest is a Verb: Arthur Bentley and the Language of Interest. Political Research Quarterly, vol.61 no:4, University of California.

Miller, Nicholas R. (1983). Pluralism and Social Choice. The American Political Science Review, vol 77, no 3, American Political Science Association.

Mohanty, Ranjita, (2002). Civil Society and NGOs. The Indian Journal of Political Science, Vol. 63, No. 2/3, s. 216-220.

Özdemir, S.; Başel, H.; Şenocak, H. (2009). Sivil Toplum Kuruluşları (STK)'nın Artan Önemi ve Üsküdar'da Faaliyet Gösteren Bazı STK'lar Üzerine Bir Araştırma, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (56), s. 151-234. <http://dergipark.gov.tr/iusskd/issue/886/9847>.

Özgüneş, Meriç, (Haziran 2004). “AB Uyum Süreci ve STK'lar”, AB Uyum Süreci ve STK'lar, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Şahin, Levent; Öztürk, Mustafa, (2008). “Küreselleşme Sürecinde Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye’deki Durumu”, Sosyal Siyaset Konferansları, İstanbul: İÜ İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., cilt 54, s. 3-29.

Talas, Mustafa. (2011). Sivil Toplum Kuruluşları ve Türkiye Perspektifi, Türklük Bilimi Araştırmaları, (29), s. 387-401.

Tekeli, İlhan, (2002). Sivil Toplum Kuruluşları, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler, İstanbul, Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.

Walzer, M. (1992). The Civil Society Argument. In Dimension of Radical Democracy: Pluralism, Citizenship, Community(ed:Chantal Mouffe) London: Verso.

Yıldırım, İbrahim, (2009). Demokrasi Sivil Toplum Kuruluşları ve Yönetişim, Seçkin Yayınları.